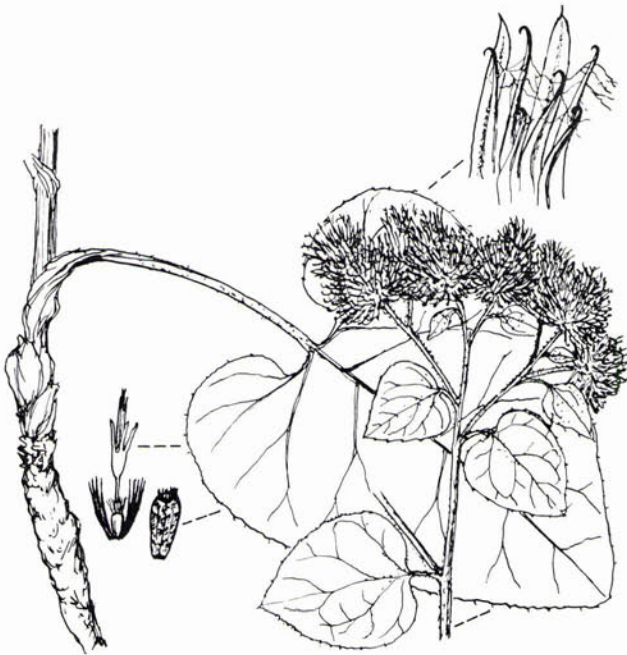

KLITTEN IN ZUID-LIMBURG

H.P.M. HILLEGERS, Proost Willemstraat 1, Meerssen

Figuur 1. Donzige klit (*Arctium tomentosum*).

De aanleiding tot het schrijven van dit artikelje vormde een vondst van de in Zuid-Limburg uitgestorven gewaande Donzige klit (*Arctium tomentosum*) in het Gerendal bij Oud Valkenburg herfst 1987. Een goede gelegenheid om deze deels moeilijke groep van hoog opschietende kruiden te bespreken, zo herkenbaar aan hun van kromme haakjes voorziene bloemhoofdjes die gemakkelijk overal aan blijven vastklitten en daarom "klit" of – dialectisch – "klet" heten.

Die bloemhoofdjes zijn zo karakteristiek per soort dat zij daaraan direct herkenbaar zijn; de Donzige klit (fig. 1) bezit "wollig" behaarde, of nog beter omschreven, "spinnweb-achtig" behaarde bloemhoofdjes; die van de Grote klit (*Arctium lappa*) (fig. 2) zijn walnootgroot; die van de Kleine klit (*Arctium minus*) (fig. 3) hazelnootgroot en die van de Bos- en Middelste klit (resp. *Arctium nemorosum* en *Arctium pubens*) (fig. 4 en 5) daartussen in. Determinatie-handboeken geven meer verschillen; hier beperken wij ons tot die kenmerken die de laatstgenoemde klitten het best typeren. De Kleine klit heeft "zittende" bloemhoofdjes die dus niet of nauwelijks gesteeld mogen zijn. De Middelste klit bezit bloem-

hoofdsteeltes van minstens 1 cm (max. 3 cm) en de onderste zijtakken van de bloeistengels van de Bosklit staan wijd uiteen zodat de hele plant er als een paraplu zonder steel uitziet.

Wat hun verspreiding in Zuid-Limburg betreft, één soort verdween hier al vóór 1950 maar komt wel nog voor even over de Belgisch-Limburgse grens bij Kelmis/Neu-Moresnet, één is herontdekt, één zeldzaam, één lokaal algemeen en één vrij algemeen. Dat laatste geldt voor de Middelste klit voorkomend op braakliggende terreinen, op ruige wegbermen, spoorwegemplacements en dergelijke. Dezelfde standplaatsen verkiezen de Grote en de Kleine klit, maar de eerste lijkt meer gebonden aan de grote beek- en rivierdalen in Zuid-Limburg en komt voor zowel aan de oevers van beide wateren maar ook op de stortplaatsen (o.a. van Bunde, Meerssen, Berg en Maastricht) langs de plateaurand van die dalen. De Kleine klit is rond Maastricht beslist zeldzaam; mij zijn slechts een viertal plekken bekend waar populaties voorkomen die aan alle determinatiekenmerken van deze soort voldoen. Te weten: Heer, Langs de Rijksweg ter hoogte van de "Drenk", Cadier en Keer, voormalig stort aan de

Bronkweg, Schin op Geul langs het voetpad naar de "Drie Beeldjes" en Bemelen aan de onderrand van de Strooberg. De Donzige klit werd het vorig jaar (her)ontdekt door Jan Hermans en Wim de Veen in het Gerendal. Er stonden in september drie bloeiende exemplaren langs de onlangs gesafteerde (wat jammer!) weg op ongeveer 200 m vanaf de parkeerplaats. De in vrucht staande exemplaren werden een maand later in afgemaaide toestand op dezelfde plaats aangetroffen (weer jammer!).

Het geslacht *Arctium* fungeerde in de officiële naamgeving van vegetaties (syntaxonomie) als naamgevend voor het "Arction", een verbond voor een drietal plantengemeenschappen die onder meer karakteristiek zijn voor wegbermen in de omgeving van menselijke nederzettingen, daar waar de bodem door o.a. wegvuil (stof, dierlijke uitwerpselen) verrijkt is met een extra hoeveelheid mineralen. Vooral

Figuur 2. Grote klit (*Arctium lappa*).

Figuur 3. Kleine klit (*Arctium minus*).

stikstof is belangrijk. Het is een opvallend kenmerk van vele *Arctium*-soorten dat zij een speciale relatie met grote grazers bezitten; enerzijds worden zij door diverse mechanismen tegen vraat beschermd zoals brandharen (brandnetels), stekels (distelsoorten), sterke geur (alsemsoorten), bittere smaak (Boerenwormkruid), grove en ruwe bladeren (o.a. klitten) of taaie stengels in combinatie met weinig blad (o.a. IJzerhard). Tevens groeien *Arctium*-soorten op plekken waar het vee zich regelmatig ophoudt en ter plaatse de bodem met uitwerpselen verrijkt en laten ze zich gaarne door het vee verspreiden zoals dat bij klitten heel duidelijk het geval is.

In al de bovengenoemde eigenschappen lijken *Arctium*-soorten zeer veel op die uit het *Onopordion*, het Wegdistelverbond, waarvan de naamgevende soort al duidelijk aan-geeft dat het om dezelfde standplaats

Figuur 4. Bosklit (*Arctium nemorosum*) in het dal van de Hohn nabij Neu-Moresnet (foto: B.G. Graatsma).

gaat, namelijk wegbermen aan de rand van nederzettingen. Beide verbonden, het *Arctium* en het *Onopordion*, vicariëren, d.w.z. sluiten elkaar geografisch uit; het *Arctium* heeft voornamelijk een West-Europese en het *Onopordion* een Centraal-Europese verspreiding en het is dan ook niet toevallig dat in het Zuidlimburgse Bemelen vele soorten uit beide verbonden naast elkaar voorkomen op plaatsen waar zich eeuwenlang vee (in dit geval Mergellandschapen) regelmatig ophield om er te schuilen. Dit zijn de ingangen van de Stroo-, Winckel- en Cluysberg en hun onmiddellijke omgeving in het natuurreservaat "De Bemelerberg", destijds een gemeenschappelijk weidegebied van de gemeente Bemelen.

Sinds de herintroductie van beweiding in 1980 breiden de meeste *Arctium*- en *Onopordion*-soorten zich uit; de Middelste klit bijvoorbeeld, aanvankelijk beperkt tot enkele vierkante meters binnen het reservaat, heeft na 9 jaar bijna de helft van zijn potentieel areaal bezet. Na de bloei in de nazomer zijn de schapevachten bespikkeld met "klitten" die er voor de winter weer vanaf gevallen zijn. Ook de Kleine klit heeft zijn areaal binnen het reservaat vergroot; vreemd is evenwel dat het aantal exemplaren die aan de soortbeschrijving voldoen (d.w.z. hazelnootgrote, zittende bloemhoofdjes bezitten) niet toeneemt. Het is mogelijk dat beide soorten bastaarderen en dat de bastaard verwisseld wordt met exemplaren van de Middelste klit. De manshoge Grote klit maakt binnen de grenzen van het reservaat nauwelijks vorderingen; een beperkt aantal exemplaren bleef zich tijdens de afgelopen 9 jaar ophouden aan de uiterste noordwestpunt van het reservaat waar een oude en inmiddels verlaten Dasenburcht de bodem open en rul gemaakt heeft. Waarom deze soort niet

meedoet aan uitbreiding van zijn areaal is niet duidelijk. Misschien heeft de positie van de bloemhoofdjes (op 1,5 m of meer vanaf de grond en dus niet op "schaaphoogte") daar iets mee te maken. Evenmin is duidelijk waarom exemplaren van de Middelste klit, voorkomend in een sterk beschaduwde toestand zoals die aan de holle Molenweg die het reservaat doorsnijdt, eenzelfde groeiwijze vertonen als de Bosklit die in Zuid-Limburg uitgestorven schijnt te zijn. Of zou de inmiddels uit onze meest recente flora geschrapte Bosklit niets anders zijn dan een oecotype (=standplaatsvariant) van de Middelste klit?

Figuur 5. Middelste klit (*Arctium pubens*) (uit: STELLA ROSS-CRAIG, 1979. *Drawings of British Plants*. London).

Figuur 1 t/m 3 uit: S. JÁVORKA & V. CSAPODY, 1979. *Ikongrafie der Flora des Südöstlichen Mitteleuropa*. Stuttgart.